

FÈLIX OLIVÉ I GUILERA

PER LES ENGIRES DEL MIL·LENARI DE CATALUNYA:
L'ABAT ODÓ DE SANT CUGAT DEL VALLÈS

Ot, Otto, Otho, Otó, Oton, Odon, Oddó, Odó són diverses grafies d'un mateix patronímic germànic: Audo o Audone; fins i tot Addo, Addonus, Eudo i Eudes, sembla que ho són. El sentit del mot pot ser un equivalent de «a més» o d'«encara més», d'afegir o d'agregar, i probablement és el significat amb què era usat quan, com a sobrenom, l'utilitzaren àdhuc alguns emperadors romans. Importants i diversos personatges de nom Odó han influït dins la història del nostre país al llarg dels segles de l'alta edat mitjana. En el segle VIII, Odó duc d'Aquitània deturava la invasió dels sarraïns a Tolosa de Llenguadoc l'any 721. El comte Odó, fill de Robert el Fort, regnà sobre els francs entre els anys 888 i 898, trencant la successió legítima de la dinastia carolíngia entre Carles el Gros (884-887) i Carles el Senzill (898-923), mentre Guifre I el Pilós (878-897) reforçava el seu poder comtal en un primer indici d'independització no reconegut explícitament que, segons Ramon d'Abadal, s'afermava un segle més tard pel comte Borrell II ara fa mil anys. El marquesat de la Gòtia o Narbonesa l'any 918 era d'Odó Plantapilosa, membre de les cases de Carcassona, de Roergue i de Tolosa, comte de l'Albigès, de Macon, de Rodés i de Tolosa, veritable senyor de tot el Migdia francès. Un altre Odó, vescomte de Narbona, poc abans de l'any 924, maridava amb Riquilda, filla del comte Guifré-Borrell de Barcelona. Sant Odó de Cluny (879-942) fou l'abat benedictí reformador de l'orde que més influència en l'intent d'apropar al papat els

monestirs i cenobis, fins llavors subjectes a l'autoritat de comtes i senyors que hi mantenien el dret d'investidura. L'any 962, el papa Joan XI coronava com a emperador del Sacre Imperi Odó I el Gran, príncep germànic iniciador d'una dinastia coneguda amb el nom dels Otònides, a la qual va pertànyer Sant Enric i que governà Europa a cavall dels segles X i XI. Tres emperadors consecutius portaren el mateix nom, d'entre ells, Odó III (980-1002) aconseguí fer nomenar papa amb el títol de Silvestre II el seu preceptor i mestre Gerbert d'Aurillac, antic escolar de Vic i de Ripoll. L'any 985 un obscur levita gironí anomenat Odó i el seu germà Guandalgaud morien dins la ciutat de Barcelona en l'assalt d'al-Mansur. Història coetània de la d'un altre Odó, l'abat de Sant Cugat del Vallès (985-1010) i bisbe de Girona a qui dedicarem el present capítol. Encara hi ha un veguer de nom Odó que l'any 996 era el propietari de diversos alous a Palautordera, tal vegada el mateix Odó que en un document de l'arxiu episcopal de Vic l'any 950 es declarava fidel del senyor comte Borrell, potser també l'Odó que dona a la seva filla Guidinilda, l'any 985, un alou com avanç de l'herència i en concepte d'aixovar o dot nupcial. I per acabar la relació, en el segle XII, un membre de la casa comtal del Pallars, el bisbe Odó d'Urgell (1095-1122), ferm defensor de les reformes gregorianes, constructor de la part romànica de la catedral de la Seu, ascendit als altars se'l venera amb el nom de Sant Ot.

Les conseqüències del setge i de l'assalt de la ciutat de Barcelona el 6 de juliol de l'any 985 per les tropes mercenàries d'al-Mansur feren terribles: devastació, pillatge, saqueig i despoblament de la ciutat per mort o captivitat dels habitants i dels que hi cercaren refugi; pèrdua i destrucció d'escriptures i riqueses. Les famílies vescomtals de Barcelona, de Girona i d'Osona hi foren delmades. La comunitat jueva, gairebé exterminada. Al monestir femení de Sant Pere de les Puel·les, totes les monges, amb l'abadessa Ermetruit al front, foren occides; l'església, destruïda; l'arxiu, cremat. També dels monjos de Sant Cugat del Vallès que s'hi aixoplugaren es diu que almenys deu religiosos hi moriren: Alaric, Altemir, Argemon, Audegari, Ferriol, Galí, Giscafred, Guadamir, Linderet i Sendred; d'altres, com Eldemar, hi foren fets captius. El monestir de Sant Pau del Camp també fou extingit i tardà molt a refer-se, així com els nuclis rurals del Pla: Provençals, Vilapicina, la «domum» de Sant Andreu de Palomar...

Els historiadors actuals qüestionen algun dels punts tradicionalment acceptats sobre els efectes de la devastació duta a terme pels mercenaris amiris i parlen d'un lladronici indiscriminat fet per sarraïns i per cristians. La destrucció del cenobi de Sant Cugat del Vallès és posada en dubte per Gaspar Feliu i Montfort, basant-se en l'inici de puixança econòmica que suposa l'increment de les compres de terrenys per part de la comunitat, immediatament després de l'any 986 i, si bé admet la mort de l'abat Joan i la captivitat d'algun monjo,

com la d'Edelmar, es malfia de la llista dels religiosos finats donada en el segle XVIII pel pare Jaume Caresmar. A Manuel Rovira i Solà, no li sembla pas que l'abat Joan morís a Barcelona, no obstant això, accepta que la comunitat s'hi refugià i que les escriptures de l'arxiu i tot el que els monjos hi pogueren dur s'hi perdé. En general tots estan d'acord, però, que el precepte carolingi de Lotari «*francorum rex*» estès a Compiègne el gener-febrer de l'any 986 a instàncies de l'abat Odó de Sant Cugat respon a una ambaixada de fet que el comte Borrell II trametia al sobirà franc amb l'intent de cercar l'ajut d'una cort amb la qual estaven pràcticament desfets els lligams.

Hi ha prou indicis per creure que l'abat Odó de Sant Cugat era un membre de la prosàpia vescomtal gironina. Documentalment ens consta que l'any 984 Odó era el bisbe de Girona. Sembla que, per malaltia de l'abat Joan de Sant Cugat, molt aviat passà a regentar el monestir del Vallès sobre el qual la mitra de Girona hi posseïa uns certs drets. En les escriptures del cartulari, el nom de l'abat Odó apareix poc després de la restauració inherent a la falconada d'al-Mansur, ja que sembla improbable que ell fos el monjo Odó que signa junt amb altres monjos en un sol document anterior.

El privilegi obtingut per l'abat Odó a Compiègne confirma tots els béns de la comunitat, la garantia de la immunitat del monestir i el dret a la lliure elecció d'abat. Odó, després dels «*loca paganorum tyrannide destructa*», acudia al monarca «acompanyat d'il·lustres i notables barons», aconseguint el darrer diploma d'un sobirà franc per a les terres catalanes. La dinastia carolíngia s'extingiria ben aviat: el rei Lotari morí al cap de dos mesos i el seu fill, el rei Lluís, al cap d'un any. Després, els preceptes es recaptarien a Roma o s'obtindrien directament del comte «*gratia Dei, hibereo duci atque marchio*,» com se l'intitula en algun d'ells.

Pel que fa a Sant Andreu de Palomar, algunes de les cites més antigues provenen precisament de manuscrits on actua l'abat Odó en nom propi i de la comunitat de monjos del cenobi de Sant Cugat del Vallès. Les escriptures signades per l'abat Odó forneixen en conjunt una extraordinària informació de com era l'indret a les acaballes del segle X. A més revelen com en aquest moment, al costat de l'eminent domini comtal, damunt l'extens territori del nord i del nord-est del pla de Barcelona hi ha un cert paral·lelisme de jurisdicció, compartida entre la mitra de Barcelona i el monestir del Vallès.

Un document datat el 20 de juny de l'any 991, copiat en els «*Libri Antiquitatum Sedis*» de l'arxiu de la Catedral de Barcelona, és un dels remots testimonis de l'existència de l'església que donà el nom a la localitat. Es tracta d'una venda que els monjos de Sant Cugat fan a Sunyer i a sa muller Ermesenda (avantpassats del prevere Geribert de Sant Andreu), consistent en terres, vinyes i casals, del terme d'«*Orta*», i en terres, vinyes, arbres, cases i corts que

estan prop del convent («*domum*») de Sant Andreu. El monestir és possessor d'aquests béns per donació pietosa i destinarà l'import rebut a la redempció d'uns captius. El text revela així l'ajuda de l'abat Odó i de la comunitat a la tasca de rescat dels enduts en captivitat pels sarraïns.

En el cartulari de Sant Cugat hi ha una acta de commutació de béns en la qual na Mel cedeix a l'abat Odó i als germans i monjos del cenobi uns alous que la dona posseeix en propietat per herència dels seus pares. Són terrenys, amb cases, corts, horts amb arbreda i prat amb vinyes, situats «*in locum quem dicunt Palomar, vel prope ipsum locum quem dicunt Cigas*». Les afrontacions són: un camí, la carretera, el rec i un torrent; i també un alou d'en Seniofred, uns terrenys propietat de Santa Eulàlia i uns altres d'en Jacint, terres i un hort del bisbe Gotmar o d'una dona anomenada Ermetruit i les vinyes que hi posseeixen Arruend, Ausili, Desideri, Exili, Naví o Bellhome i Todalec. L'escriptura porta la data del 31 de gener de l'any 992 i és prou aclaridora de les característiques de l'indret, de qui eren els veïns i els seus afers i, suposant el mot «*Cigas*» com una variant de Sitges, ens permet creure l'existència d'una sagrera a Palomar i fàcilment deduir que l'objecte de la permuta serien uns terrenys situats molt a prop de l'església de Sant Andreu.

L'abat Odó impulsà un intent de renovació espiritual dins la institució monàstica de Sant Cugat del Vallès. La permuta feta amb el veguer Ennec Bonfill del castell de Gelida que la comunitat posseïa ho manifesta. En copiar el conveni, que porta data 30 de març de l'any 998, l'anotació del cartulari justifica la retrocessió de la fortalesa i el canvi de propietats perquè «és més convenient per als homes d'oració d'aspirar a la disciplina monàstica que no pas d'errar en defensa dels castells». Els monjos es desfeien del castell, de l'església, dels delmes i de les altres pertinences de Gelida i a canvi rebien, entre d'altres, totes les possessions que Ennec tenia a la comarcada de la riera d'Horta. Les afrontacions del terme són clares i a més reveladores de la toponímia local: a orient, de la serra de Finestrelles anant pel llit del Besòs fins a la riba del mar; a migdia, de la carretera que segueix del riu Besòs i passa per la «*villa de Provincialis*» i per la Torre Blanca, al recte de «*parietes delgatas*», anant per l'areny fins al camí d'Horta, i, penetrant al racó que fou d'en Cesari, avança fins al dessota del «*montem Aquilario*»; a la banda del cerç, girant pel dessota de les serres que hi ha sobre d'Agudells i sobre d'Horta, sobre de «*Romanetum*» i sobre de Canyelles.

Ja hem fet al·lusió a la probable activitat diplomàtica de l'abat Odó prop del rei franc Lotari per encàrrec del comte Borrell. L'historiador Ramon d'Abadal i de Vinyals ha contat magistralment el que succeí després amb el rei Hug de la nissaga dels Capets: el deseiximent propiciat per Gerbert d'Aurillac i la consecutiva aproximació a Roma dels comtes catalans. Amb l'exaltació al

tron pontifici de Gerbert com a papa Silvestre II (999-1003), els dignataris catalans afluïren a la ciutat eterna, on trobaren un pontífex coneixedor de les seves motivacions.

Un succés ens mostra l'estima en què es tenia l'opinió i el consell de l'abat Odó. Pel maig de l'any 1001, un cas de simonia i cupiditat en el monestir de Sant Climent de Codinet, vora la Seu, portà el comte Ermengol I d'Urgell a Roma, on anà acompanyat del bisbe Sala d'Urgell. En tornar, atenint-se a les directrius rebudes pel papa, concilià amb les personalitats eclesiàstiques més rellevants del país. L'abat Odó, bisbe de Girona, fou un dels consultats. Els altres foren: l'arquebisbe Ermengol de Narbona, els bisbes Arnulf de Vic i Sala d'Urgell, els abats Llobet (dit Benet) d'Arles, Guadamir de Banyoles, Sunifred de Ripoll i Ponç de Tavèrnoles. L'afer es remeià lliurant la casa de Sant Climent a la congregació benedictina de Sant Andreu de Trespunts.

També viatjà a Roma l'abat Odó de Sant Cugat, com ho havien fet el comte Ramon Borrell i el bisbe Arnulf de Vic. L'any 1002 l'abat Odó aconseguia del papa Silvestre II una butlla confirmant per al monestir de Sant Cugat les esglésies, propietats i rendes que posseïa des que fou fundat i, a més, l'admissió del cenobi entre els posats directament sota la protecció apostòlica. El papirus original conservat a l'arxiu de la Corona d'Aragó és verament la ratificació romana del precepte carolingi de Lotari que el mateix Odó havia obtingut l'any 986 a Compiègne i ens mostra la recerca de la protecció papal, sol·licitada per tal de pal·liar la falla de la sobirania franca, en l'intent reeixit de posar la sobirania pontificia com àrbitre suprem de tots els litigis, no només els purament eclesiàstics, sinó també els comtals.

L'abat Odó tornaria a Roma el novembre de l'any 1007, recaptant del nou papa Joan XVIII una altra butlla enterament confirmatòria de l'anterior i amb un text sensiblement igual. Després d'ell, anirien repetint l'operació tots els abats successors davant dels nous papes, car aquest costum es pot donar per establert des d'aleshores.

A partir de mitjan segle X, els lligams dels comtats catalans amb l'ufanós món musulmà d'al-Andalus semblen evidents. No hi ha pas cap dubte sobre les bones relacions del comte Borrell amb el califat de Còrdova. En són bons testimonis les ambaixades prop d'Abd al-Rahman III i encara més la relació amb el seu successor al-Hakam II, ja una mena de vassallatge amb els deures d'obediència i fidelitat consegüents. Algun historiador ha vist en aquest vincle l'origen o motiu real de l'atac d'al-Mansur i dels que féu després el seu fill Abd al-Malik. Agressions del bàndol dominant al regne islàmic de Còrdova contra afins d'altres faccions; uns precedents precursors de la guerra civil entre els pretendents al tron dels Omeies, que portà més tard a l'ensulsiada del califat, i a l'esclat de les lluites de taifes.

Superats els estralls de la maltemporada d'al-Mansur, el bisbe Vives de Barcelona (974-995) morí deixant un bisbat enfortit econòmicament i, d'acord amb els dissenys del comte Borrell, en plena expansió vers les contrades del Penedès i de més al sud. Calia però una nova estructura més adequada al moment històric de creixença que vivia el país i això li pertocà al bisbe Aeci (995-1010) endegant la reforma de la circumscripció eclesiàstica amb la creació de noves parròquies i la restauració de la vida canonical a Barcelona.

Els canvis i la nova organització del bisbat culminaren en el sínode que el maig de l'any 1009 es celebrà a Barcelona, on s'aprovaren les reformes a part d'altres assumptes d'interès general. Hi foren presents: els bisbes Aeci de Barcelona, Odó de Girona, Arnulf d'Osona, Oliba d'Elna, i Sala d'Urgell, a més de diversos abats, clergues notables, baron, jutges i homes bons, conjuntament amb els comtes de Barcel·lona, de Besalú i d'Urgell.

Coincidint amb aquesta gran reunió de Barcelona, a la ciutat hi havia acudit en demanda de l'auxili dels comtes, el príncep omeia Muhammad ibn Hishan al-Mahdi, enfrontat amb Sulaiman ibn al-Hakam, que l'havia foragitat del tron califal amb l'ajuda dels berbers i dels escamots castellans del comte Sanç Garcia. El capitost esclau Wadih, acompanyant de Muhammad, sabé convèncer els comtes germans Ramon-Borrell de Barcelona i Ermengol I d'Urgell, i també al comte Bernat Tallaferro de Besalú, així com als nobles i als bisbes de llurs clienteles. Es pactà l'execució d'una cavalcada per combatre els contingents armats de Sulaiman que portà les hosts catalanes a saquejar Còrdova durant els dies 23 i 24 de juny de l'any 1010. Aquest fet és vist per nombrosos historiadors com l'inici de la recuperació del predomini militar dels comtes catalans enfront dels sarraïns i com la base de l'enriquiment del país, tal com ho testimonia l'abundosa circulació de moneda d'or reflectida en la documentació del temps.

Les victòries i l'enfortiment del poder dominador dels bel·licosos estols catalans no s'obtingueren pas de forma incruenta. En la batalla del Guadiaro, on acudí el millor de l'estament guerrer, hi deixaren la vida el comte Ermengol I d'Urgell, el bisbe Aeci de Barcelona, el noble Adalbert, germà del vescomte de Barcelona, i molts d'altres que no sabem. Les cròniques àrabs parlen d'uns tres mil homes, un terç dels expedicionaris catalans. El saqueig de Còrdova, però, venjava la presa de Barcelona per al-Mansur de vint-i-cinc anys enrera.

La caravana del retorn, arrossegant ferits i malalts, degué ser prou trista, malgrat la fanfarroneria dels retornats i les bones conseqüències crematístiques de l'empresa. El bisbe Arnulf de Vic morí abans d'arribar a casa seva. El bisbe Odó de Girona, l'abat de Sant Cugat, sucumbí poc després ací, de resultes de les ferides rebudes en combat. Era a finals de l'estiu de l'any 1010.

Quan el Consistori de Barcelona, l'any 1907, prengué l'acord de canviar

el nom als carrers dels pobles afegits que fossin una repetició dins el nomenclàtor de les vies públiques de la ciutat, s'escaigué que fos Regidor pel districte de Sant Andreu el doctor Josep Cararac i Mauri. A ell se li deuen, pel cap baix, una trentena llarga dels noms renovats. L'amistat que l'unia amb mossèn Joan Clapés i Corbera, qui acabava de publicar l'obra de caràcter històric «Sant Andreu de Palomar», el portà a incloure, en la llista de noms proposats, el nom d'Otto, en record de l'abat Odó de Sant Cugat, bisbe de Girona, que es donà al carrer de Santa Eugènia, avui carrer de l'Abat Odó.